

(fără Tessin) și R. S. Cehoslovacia (în parte sudul și centrul Boemiei).

În acest scop s-au trecut în revistă diferitele opinii cu privire la semnificația depozitelor din nordul Europei (J. J. Worsaae, S. Müller, E. Baudon, H. Geisslinger, E. Sprockhoff și H.-J. Hundt) și sudul Republicii Federale Germania (E. v. Tröltsch, K. Schumacher, E. Wahle, G. Kraft, P. Reinecke, G. Behrens, F. Holste, H. Müller-Karpe, W. Kimmig, E. Gersbach, W. Dehn, W. A. v. Brunn, W. Torbrügge și A. Kolling), scoțindu-se în evidență criteriile după care depozitele din zonele mai sus menționate pot fi considerate ca fiind de caracter profan (depozite propriu-zise) sau sacru (depozite votive). În această privință, sînt avute în vedere atît condițiile descoperirilor (mlăștini, terenuri uscate, crăpături în stînci, sub pietre) și poziția lor la teren (izolată sau în legătură cu așezările și necropolele), cit și particularitățile conținutului lor din punct de vedere tipologic (aceiași tip sau de tipuri diferite), al stării de conservare (piese întregi sau fragmentare prin întrebuințare ori în mod intenționat, precum și exemplare lipite prin topire) și al prezenței materiei prime (turte pentru turnat și deșeuri).

De asemenea, sînt expuse, în mod obiectiv tezele de ordin politic, economic și religios exprimate de diferiți autori cu privire la cauzele îngropării depozitelor din zona cercetată. Din analiza tuturor datelor puse în discuție, autoarea a ajuns la concluzia că, în zona respectivă, în stadiul actual al cunoștințelor, numărul depozitelor de caracter profan, depășește pe al acelor votive, neexcluzînd posibilele erori de clasificare, datorită felului întimplător în care s-au făcut de obicei aceste descoperiri, precum și a informațiilor incomplete transmise cu privire la ele. Totodată, pe baza statisticilor combinate și a comparațiilor cu cronologia mormintelor, precum și a cartărilor, a ajuns la constatarea relevantă potrivit căreia în timp ce depozitele votive sînt continui în timp și împrăștiate în spațiu, acelea de caracter profan sînt mai frecvente în unele perioade și masate în anumite zone, putîndu-se deosebi cu ajutorul lor orizonturi de asemenea descoperiri.

Scoțind în evidență dificultatea de a deosebi în toate cazurile depozitele îngropate intenționat de ansamblurile de obiecte de metal din așezări, autoarea consideră, în mod plauzibil, că în timp ce depozitele cu caracter profan au fost introduse în pămînt pentru a fi scoase de posesorii lor, acelea votive au fost depuse pentru totdeauna la o foarte mică adîncime sau chiar pe sol.

În această privință, constatările autoarei, potrivit cărora semnificația depozitelor nu este numai religioasă, ci și profană, prezintă, după părerea noastră, un interes deosebit și pentru interpretarea depozitelor de bronzuri din spațiul carpato-ponto-dunărean, care nu pot avea numai, sau aproape numai, o semnificație votivă, cum

FRAUKE STEIN, *Bronzezeitliche Hortfunde in Süddeutschland. Beiträge zur Interpretation einer Quellengattung*, vol. 23, seria *Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde*, ed. Rudolf Habelt, Bonn, 1976, 245 p., 30 hărți și 8 tabele.

Acest volum, reprezentînd o formă pre-scurtată și prelucrată a tezei de abilitare a autoarei, susținută în 1970 la Facultatea de Filozofie a Universității din Saarbrücken, a fost completată în 1979 cu un Catalog al descoperirilor, care va fi prezentat în continuare.

Problema principală, urmărită în mod insistent și menționată și în subtitlu, pe tot parcursul lucrării, este aceea a semnificației depozitelor de bronzuri din sudul Republicii Federale Germania, respectiv din Baden-Württemberg, Bavaria, Hessen, Rheinland-Pfalz și Saarland, precum și din teritoriile învecinate ale Franței (Alsacia și Lorena), Austriei (Austria Superioară, Salzburg și Vorarlberg), Elveția

s-a presupus de către unii¹ în ciuda faptului că au fost deosebite și pentru acest spațiu mai multe categorii de depozite, impunându-se pentru acelea de caracter votiv a se cunoaște exact, ceea ce nu este ușor în toate cazurile, condițiile lor de găsiră, precum și conținutul păstrat uneori doar parțial².

De altfel, din punct de vedere metodologic, autoarea, ținând seamă de aceste două criterii, condițiile de găsiră și conținutul depozitelor, a deosebit pentru zona cercetată următoarele trei mari categorii de depozite: a) din materie primă, respectiv bare și produse semilucrate; b) din piese lucrate în întregime, întrebuințate sau neîntrebuințate, de un anumit tip (topoare, seceri, arme, podoabe și vase) sau din tipuri diferite și c) din fragmente de piese, alături de altele întregi și de resturi din turte de bronz. Urmărindu-se aceste categorii de depozite, pe zone și epoci, s-a precizat răspîndirea și cronologia lor.

În ceea ce privește cronologia, un accent deosebit s-a pus pe statistica combinatorie și sincronizarea, acolo unde a fost posibil, cu cronologia mormintelor. Rezultatele obținute au fost confruntate cu altele la care au ajuns P. Reinecke, W. Torbrügge, A. Kolling și H. Müller-Karpe, îndeosebi relativ la Bronzul timpuriu și târziu, inclusiv Hallstatt-ul timpuriu, respectiv Bronz D — Hallstatt B₃. În acest fel s-au confirmat orizonturile de depozite, discutate în ultima vreme, neexcluzându-se fazele care se succed, cu toate trecerile line dintre ele.

Relativ la această din urmă problemă, autoarea analizând pe rînd cronologia depozitelor din Bronzul timpuriu și târziu (inclusiv din Hallstatt-ul timpuriu) și sincronizînd grupele sale combinatorii cu fazele depozitelor de bronzuri din schemele cronologice mai vechi și mai noi ale lui P. Reinecke, H. Müller-Karpe, W. A. v. Brunn, W. Torbrügge și A. Kolling, aduce unele precizări și completări la acestea din urmă pentru zona cercetată, subliniind necesitatea verificării cronologiei mormintelor cu datele statisticilor combinatorii, îndeosebi pentru Bronz D și Hallstatt A. În schimb, după autoare, este mai dificil de subîmpărțit faza Hallstatt B, respectiv Hallstatt B₁—B₃, pe baza cronologiei mormintelor (mai sărace în obiecte de metal) și a statisticilor combinatorii, recurgîndu-se din acest motiv mai mult la considerații tipologice. În acest context, se are în vedere că depozitele de bronzuri conțin, în general, tipuri mai vechi și mai noi, nefiind toate sau aproape toate din aceeași vreme,

cum s-a considerat de către unii. De altfel, în această privință, după părerea noastră, sînt valabile și astăzi considerațiile lui O. Montelius privitoare la condițiile metodei tipologice, potrivit cărora depozitele de bronzuri conțin piese din aceeași vreme sau din două perioade care se succed și nu dintr-una anterioară și alta posteroară acestora.

În orice caz, analiza pertinentă și la obiect făcută de autoare cu privire la cronologia depozitelor de bronzuri din zona cercetată confirmă teza succesiunii în timp a acestor categorii de descoperiri arheologice, susținută de cei mai mulți autori. Aceasta constituie un motiv în plus să nu fim de acord cu părerea potrivit căreia orizonturile de depozite de bronzuri din spațiul carpato-ponto-dunărean ar fi limitate, relative și formale, invocîndu-se în acest scop caracterul votiv al tuturor depozitelor din acest spațiu³, ceea ce, cum s-a arătat mai sus, nu corespunde realității.

În afară de acestea, din punct de vedere metodologic, deosebit de semnificativă ni se pare și folosirea curbei frecvenței depozitelor cu scop profan și sacru din zona cercetată, pe decenii și uneori chiar pe ani, creșterile și descreșterile ei fiind puse în legătură cu cauzele descoperirii depozitelor, precum și cu unele evenimente istorice importante, ajungîndu-se și pe această cale la concluzia că din epoca cîmpurilor de urne sînt mai puține descoperiri de acest fel cu caracter sacru față de acelea din epoca bronzului.

În acest fel, cele constatate de W. A. v. Brunn pentru depozitele din Saxonia, Turingia și Saxonia-Anhalt din Republica Democrată Germană, precum și pentru alte regiuni ale Europei⁴, sînt, după autoare, valabile și pentru sudul Republicii Federale Germania, în special pentru depozitele cu caracter votiv. De altfel, după autoare, numărul mai mic al acestora din urmă, se explică, uneori atît prin condițiile nefavorabile de conservare, cît și eventual uneori prin încadrarea lor greșită în categoria depozitelor propriu-zise.

Pe de altă parte, numărul mare de depozite, îndeosebi din Bronzul târziu, într-o regiune a zonei cercetate reflectă, după părerea autoarei, o vreme de neliniște, datorată unor conflicte locale, din cauze necunoscute, și nu orizonturi de neliniște, provocate de valurile de migrații ale unor grupuri străine, cum s-a susținut îndeosebi de P. Reinecke, G. Kraft și F. Holste. În legătură cu această problemă, în ceea ce privește depozitele de bronzuri din spațiul carpato-ponto-dunărean, pe care le cunoaștem mai bine, credem că nu pot fi eliminate cu totul cazurile de îngropări de asemenea depozite în urma unor mișcări mai mari sau mai mici de

¹ A. Vulpe, *Germania*, 59, 1981, 2, p. 428, recenzie pentru lucrarea lui M. Petrescu-Dimbovița, *Die Sieheln in Rumänien mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens, Prähistorische Bronzefunde*, XVIII. 1, München, 1978.

² M. Petrescu-Dimbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, p. 26; Idem, *op. cit.*, *Prähistorische Bronzefunde*, XVIII. 1, p. 94.

³ Al. Vulpe, recenzia citată, p. 429.

⁴ W. A. v. Brunn, *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit, Römisch-Germanische Forschungen*, 29, 1968, p. 230 și urm.

populație, care au afectat acest spațiu în epocile bronzului și a Hallstattului timpuriu.

Aceste teze, ca și altele din prezentul volum sint reluate, în mod succint și convingător, în concluziile lucrării, din care rezultă că pentru înțelegerea cit mai aproape de realitate a fenomenului depozitelor, este absolut necesar să se cunoască, pe cât posibil, toate detaliile privind condițiile lor de găsire, precum și particularitățile obiectelor respective, inclusiv patina, dimensiunile, secțiunile, urmele de folosire, structura spărturilor ș.a.

De asemenea, pentru determinarea semnificației, profană sau sacră, și a cronologiei acestor descoperiri se impune să se utilizeze un număr mai mare de procedee de cercetare, în legătură unele cu altele, ca de ex. : statistica combinatorie, analize tipologice și cantitative și comparația cu cronologia mormintelor, cu toate că grupele cronologice ale depozitelor nu corespund totdeauna cu acelea ale mormintelor.

În încheiere se arată contextul în care, după autoare, depozitele de bronzuri din zona cercetată, îndeosebi din Bronzul târziu, pot fi utilizate pentru interpretări istorice, punindu-se accentul în interpretarea ascunderii lor pe cauze de ordin local și nu pe fenomene, care ar fi afectat în același timp mari părți din Europa.

Volumul este însoțit de 22 figuri în text, reprezentând diferite obiecte, tabele cantitative și sinoptice, secțiuni de bare-brățări, hărți ale depozitelor, morminte și descoperiri izolate, planuri de necropole și diagrame cu curba frecvenței depozitelor din 10 în 10 ani și chiar pe ani.

La acestea se adaugă, în anexe, 20 liste ale grupelor de depozite din zona studiată și cu analogii în regiunile vecine; 20 liste ale hărților de răspindire a depozitelor și ale principalelor tipuri de obiecte de bronz (ace, topoare, săbii și vîrfuri de lance în mlaștini; săbii, pumnale și topoare sub pietre sau în crăpături de stînci) și a mormintelor din epoca bronzului; abrevierile pentru literatură, indicele de locuri, în care, pe lângă paginile respective din primul volum se menționează și numerele depozitelor din volumul al doilea; 30 hărți de răspindire la listele explicative de mai sus, precum și opt tabele sinoptice cu elemente de statistică combinatorie.

Atît textul, cît și materialul ilustrativ însoțitor, fac ca acest volum, întocmit de autoare după ani de cercetări asidue pe baza unei metodologii corespunzătoare stadiului actual al cercetărilor, să fie considerat, pe drept cuvînt, de referință pentru toți cei care se interesează de problema depozitelor de bronzuri, nu numai din zona cercetată, ci și pentru alte teritorii ale Europei, în care această categorie de descoperiri este bine reprezentată.

MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA